

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และ การทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) ที่เกี่ยวข้องกับโครงการบัตรประกันสุขภาพ ดังต่อไปนี้

แนวคิด

1. ความหมาย หลักการ และแนวคิดของการประกันสุขภาพ
2. รากฐานของแนวคิดของการประกันสุขภาพ
3. พฤติกรรมการบริโภคบริการสาธารณสุข
4. วัตถุประสงค์ของโครงการบัตรประกันสุขภาพเริ่มแรก
5. แนวคิดพื้นฐานของโครงการบัตรประกันสุขภาพเริ่มแรก

ทฤษฎี

1. ผลประโยชน์สุทธิ (Net Benefit)
2. อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (B/C Ratio)
3. วิธีมูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value Method)

การทบทวนวรรณกรรม

1. การวิเคราะห์ค่ารักษาพยาบาล
2. การดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพ
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการบัตรประกันสุขภาพ

แนวคิด

1. ความหมาย หลักการ และแนวคิด ของการประกันสุขภาพ

ความหมายของการประกันสุขภาพ⁶ หมายถึง การให้หลักประกันแก่ผู้เอาประกันในด้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย โดยแยกเป็น 3 นัย ดังนี้

- ประกันทางตรง : ด้านการรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยาและค่ารักษาพยาบาล
- ประกันทางอ้อม : ด้วยการชดเชยส่วนของรายได้ที่ต้องสูญเสียไป อันเนื่องจากการบาดเจ็บ หรือ เจ็บป่วย เพราะอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น
- การคุ้มครองโดยรับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับการป้องกัน (Preventive Medicine) ซึ่งได้แก่ การตรวจร่างกายประจำปี การให้ภูมิคุ้มกันโรค รวมถึงค่าใช้จ่ายในการอนามัยแม่และเด็ก รวมถึงการตั้งครรภ์และคลอดบุตรด้วย และในอีกบางกรณี การประกันสุขภาพอาจมีความหมายครอบคลุมเป็นระดับครอบครัวด้วย

หลักการของการประกันสุขภาพ⁷ มีหลักการตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเฉลี่ยความทุกข์ ความสุข (Law of Average หรือ Social Solidarity) โดยการคุ้มครองและผู้ที่ได้รับการคุ้มครองสามารถเข้าถึงบริการ (Access to Personal Care) เมื่อมีความจำเป็น หรือเจ็บป่วยขึ้น โดยไม่คำนึงถึงรายได้หรือสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมจากการที่สามารถระดมทุนเช่นนี้ จึงจะมีเงินไปใช้ในการจัดบริการให้แก่ผู้เจ็บป่วย ซึ่งเป็นลักษณะ Cross-Subsidization และหากสามารถมีเงินและกำลังงานเหลือไปพัฒนางานด้านการป้องกันโรค จึงจะถือว่าโครงการประกันสุขภาพนั้นสำเร็จ ณ จุดรับบริการนั้น

⁶ นายแพทย์ปรากรม วุฒิพงศ์ และคณะ, ระบบประกันสุขภาพไทย (ศูนย์บัตรสุขภาพ, 2532), หน้า 9.

⁷ วิโรจน์ ตั้งเจริญเสถียร, ทุกข์ สมุทัย ในระบบสาธารณสุข และ หลักประกันสุขภาพของคนไทย (สถาบันวิจัยสาธารณสุข, 2536), หน้า 9.

แนวคิดเกี่ยวกับการประกันสุขภาพ⁸ (Basic Concepts of Health Insurance) เริ่มจากการประกันความปลอดภัย และหลักการเฉลี่ยความเสี่ยงของกลุ่มคนงานในยุโรปที่ได้รวมตัวกันเป็นสมาคม และจัดตั้งกองทุนขึ้นเพื่อช่วยเหลือเพื่อนคนงานยามเจ็บป่วย เพราะการเจ็บป่วยส่งผลให้คนงานไม่สามารถทำงานเพื่อหารายได้ และต้องจ่ายเงินค่ารักษาพยาบาล ต่อมาในปลายศตวรรษที่ 18 ได้มีการรวมตัวกันของคนงานและชาวนา จัดตั้งเป็นกองทุนสำหรับการเจ็บป่วย (Sickness Fund) โดยสมาชิกจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเกิดเจ็บป่วยกองทุนจะจ่ายเงินเป็นค่ารักษาต่อมาได้พัฒนาให้มีการทำสัญญากับแพทย์เพื่อให้ดูแลสมาชิก ต่อมานายจ้างของกิจการที่มีความเสี่ยงสูงเห็นประโยชน์จึงเกิดการบังคับให้ลูกจ้างทำประกัน และต่อมามีความนิยมมาก จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1883 รัฐบาลเยอรมันได้ออกกฎหมายบังคับ ให้ลูกจ้างที่มีรายได้ต่ำกว่าระดับที่กำหนดในโรงงานบางประเภททำประกันสุขภาพ ซึ่งเป็นการประกันสุขภาพแบบบังคับ (Compulsory Health Insurance) ซึ่งในที่สุดได้พัฒนาจนเกิดมีระบบประกันสุขภาพโดยสมัครใจ (Voluntary Health Insurance) ปัจจุบันมีการดำเนินการประกันสุขภาพทั้ง 2 แบบ และโครงการบัตรประกันสุขภาพในประเทศไทย เป็นการประกันสุขภาพแบบสมัครใจ ซึ่งดำเนินการโดยกระทรวงสาธารณสุขรากฐานของแนวความคิดของการประกันสุขภาพ

2. รากฐานของหลักการและแนวความคิดของการประกันด้านสุขภาพอนามัย

สรุปได้ 2 แนว ดังนี้⁹

1. แนวคิดทางด้านเสรีนิยมที่ให้บุคคลมีเสรีภาพในการตัดสินใจและดำเนินการได้เองภายใต้โอกาสทางเศรษฐกิจที่ตนมีอยู่ โดยที่รัฐจะไม่เข้าไปก้าวก่าย เพียงแต่สนับสนุนและสร้างบรรยากาศในการแข่งขันด้านบริการให้เป็นการแข่งขันสมบูรณ์
2. แนวคิดด้านสังคมนิยมหรือรัฐสวัสดิการ กล่าวคือ รัฐพึงจัดให้มีการประกันสุขภาพในรูปของรัฐสวัสดิการโดยไม่คิดมูลค่า และต้องจัดบริการนี้ให้ครอบคลุมประชากรทั้งหมดอย่างเท่าเทียมกัน

⁸ กองแผนงานสาธารณสุข, *โครงการบัตรสุขภาพ* (กระทรวงสาธารณสุข, 2531), หน้า 11-12.

⁹ ศูนย์บัตรประกันสุขภาพ, *บัตรประกันสุขภาพ* (กระทรวงสาธารณสุข, 2532), หน้า 30.

เมื่อพิจารณาในแง่ของประเทศไทย จะเห็นได้ว่าใช้การผสมผสานแนวคิดทั้งสองนี้เข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดสองด้าน คือ ทางด้านประชาชนยังเป็นผู้มีรายได้ไม่มากพอ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขยังมีความเหลื่อมล้ำอยู่มาก ส่วนด้านรัฐนั้นก็ยังไม่สามารถจัดหาบริการให้ครอบคลุมโดยไม่คิดค่าบริการได้ ดังนั้นหลักประกันด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนไทยจึงเข้าลักษณะของรัฐเป็นผู้จัดหา (Provider) และให้การอุดหนุน (Subsidies) ในขณะที่ประชาชนก็มีเสรีภาพในการเข้ารับบริการ โดยจ่ายค่าบริการตามสมควร

หลักการของการประกันสุขภาพโดยนัยนี้ ตามโครงการบัตรประกันสุขภาพจะมุ่งสร้างหลักประกันให้กับประชากรที่เป็นเป้าหมายหลัก คือ กลุ่มที่ยังไม่ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลใด ๆ เช่น เกษตรกร ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ไม่ได้จัดเข้าอยู่ในหลักประกันสุขภาพอนามัยบางอย่าง เช่น กองทุนประกันสังคม ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

โครงการบัตรประกันสุขภาพจัดเป็นระบบประกันสุขภาพโดยความสมัครใจในระบบนี้เป็นการที่ชุมชนหรือประชากรในชุมชนร่วมกันจัดและดำเนินการประกันสุขภาพของสมาชิกขึ้น โดยอาศัยหลักการและวิธีการของการเฉลี่ยความเสี่ยง (Risk Sharing) ต่อการเจ็บป่วยที่ใช้ในธุรกิจประกันสุขภาพของเอกชน โดยเฉพาะในชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลางที่สามารถซื้อประกันสุขภาพของรัฐได้ แต่ไม่สามารถซื้อประกันสุขภาพของเอกชนได้

3. พฤติกรรมการบริโภคบริการสาธารณสุข¹⁰

พฤติกรรมการบริโภคบริการสาธารณสุขนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับด้านผู้บริโภค ด้านผู้จัดบริการ

ปัจจัยด้านผู้บริโภค แบ่งเป็น ปัจจัยที่วัดได้เป็นตัวเงิน กับปัจจัยที่วัดไม่ได้เป็นตัวเงิน และวัดได้ยาก ตัวอย่างเช่น

- ระดับรายได้ของผู้บริโภค
- อัตราค่าบริการที่ผู้บริภคยินดีจะจ่าย
- ระดับความรู้ (ซึ่งอาจสัมพันธ์กับระดับรายได้)

¹⁰ สมคิด แก้วสนธิ, พฤติกรรมการบริโภคสาธารณสุข (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 113.

- ความรู้ด้านสุขภาพของผู้บริโภคบริการ
- ประเภทและความรุนแรงของโรค
- ความสะดวกในการเดินทางไปรับบริการ
- ระยะเวลาจากบ้านไปยังสถานบริการ
- บริการที่ทดแทนได้ซึ่งอยู่ไกล เช่น คลินิกเอกชน ร้านขายยา
- ความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับโรค และเกี่ยวกับสถานบริการ

ปัจจัยด้านผู้จัดบริการ มีทั้งปัจจัยที่วัดได้เป็นตัวเงิน กับปัจจัยที่วัดไม่ได้เป็นตัวเงิน และวัดได้ยาก เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

- ความสามารถทางวิชาชีพเวชกรรมของแพทย์และผู้จัดบริการ
- การกำหนดค่ารักษาพยาบาล
- การกระจายบริการและการเข้าถึงประชาชน
- การจัดสถานที่สำหรับผู้ป่วยและระบบผู้ป่วย
- การปฏิบัติต่อผู้ป่วย
- ทัศนคติเกี่ยวกับการจัดบริการสาธารณสุข

4. วัตถุประสงค์ของโครงการบัตรประกันสุขภาพเริ่มแรก

วัตถุประสงค์เฉพาะของโครงการบัตรประกันสุขภาพที่ได้กำหนดไว้เมื่อเริ่มต้นนั้น มี 4 ประการสำคัญ¹¹ กล่าวคือ

1. เป็นการพัฒนางานด้านอนามัยแม่และเด็กและงานวางแผนครอบครัว
ตลอดจนส่งเสริมสุขภาพอนามัย ป้องกันโรค และการรักษาพยาบาล
2. เป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทของประชาชนให้เป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและปรับเปลี่ยนบทบาทของเจ้าหน้าที่ให้เป็นฝ่ายสนับสนุนและให้บริการ
3. เป็นการพัฒนาคุณภาพของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการ โดยเฉพาะในด้านการจัดสรรเงินและพัฒนาคุณภาพของเจ้าหน้าที่ และหน่วยบริการให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

¹¹เทียนฉาย กิระนันท์ และคณะ, การประเมินผลโครงการบัตรสุขภาพ (กรุงเทพฯ : กองแผนงานสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2531), หน้า 1-2.

4. เป็นการให้ทรัพยากรทางสาธารณสุขให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการให้บริการได้ใช้บริการอย่างเหมาะสมกล่าวคือ ให้สถานบริการระดับแรกบริการแก่ผู้ป่วยด้วยโรคธรรมดาไม่ให้เกิดรุนแรงมากขึ้นและลดปริมาณผู้ป่วยนอกอาการไม่รุนแรงในโรงพยาบาลทั่วไปและโรงพยาบาลศูนย์ให้น้อยลง เพื่อให้สามารถนำทรัพยากรส่วนนั้นไปใช้เพื่อผู้ป่วยที่มีความจำเป็นสูงกว่ามากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้บริการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

และด้วยวัตถุประสงค์เริ่มแรกทั้งสองข้างต้น อันเป็นหลักการและเหตุผลแรกของโครงการกองทุนพัฒนาอนามัยแม่และเด็ก ในปี 2526 นั้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงที่มาของแนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

5. แนวความคิดพื้นฐานของโครงการบัตรประกันสุขภาพเริ่มแรก¹²

ประกอบด้วย 3 แนวความคิด ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน

โดยมีปรัชญาสำคัญต่อการที่ประชาชนสามารถดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองได้ องค์ประกอบของงานสาธารณสุขมูลฐานในแง่ชุมชนแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ งานสาธารณสุขมูลฐานที่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จได้โดยชุมชน (เช่น งานสุขศึกษา งานโภชนาการ งานสุขาภิบาล และน้ำสะอาด การจัดหายาจำเป็น และการรักษาพยาบาลเบื้องต้น) และงานสาธารณสุขมูลฐานที่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากสถานบริการ (เช่น งานอนามัยแม่และเด็ก งานวางแผนครอบครัว การให้ภูมิคุ้มกันโรค การควบคุมและป้องกันโรคท้องถิ่น และการรักษาพยาบาลตามแนวทางการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน)

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนบทบาทของฝ่ายที่เกี่ยวข้องในระบบสาธารณสุข

ในลักษณะที่ให้ชุมชนมีบทบาทริเริ่มในการช่วยเหลือตนเอง มีความสามารถในการบริหารจัดการ มีอำนาจหน้าที่และพลังต่อรองสูงขึ้น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลืองบประมาณบางส่วนแก่สถานบริการ ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทในด้านวิชาการและการให้บริการ ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญในการดำเนินการ

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

ดังกล่าวรวมถึงกรรมการ กำลังคนและกองทุน ซึ่งสร้างขึ้นจากการระดมทรัพยากร ภายในชุมชนนั่นเอง กิจกรรมเหล่านี้รวมถึงกองทุนยา กองทุนโภชนาการ และ กองทุนบัตรสุขภาพ เป็นต้น

3. แนวความคิดเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล

โดยการรักษาพยาบาลน่าจะต้องเริ่มจากระดับหมู่บ้านและมีระบบส่งต่อไป ถึงระดับจังหวัด และด้วยแนวคิดนี้โครงการบัตรสุขภาพจึงได้จัดให้มีระบบส่งต่อ และกลั่นกรองผู้ป่วย กับระบบช่องทางด่วนขึ้นโดยผู้ถือบัตรสุขภาพต้องเริ่มรับ บริการที่กองทุนยาในระดับหมู่บ้าน เมื่อเกินขีดความสามารถของสถานีนอามัยแล้ว จึงส่งผู้ป่วยต่อไปที่โรงพยาบาลชุมชนในระดับอำเภอ แล้วจึงส่งต่อไปยัง โรงพยาบาลทั่วไป หรือโรงพยาบาลศูนย์ในระดับจังหวัดเป็นลำดับ ในระบบส่งต่อ ผู้ป่วยนี้สถานบริการระดับล่างจะทำหน้าที่กลั่นกรองผู้ป่วยก่อนส่งต่อไปยังสถาน บริการระดับสูงขึ้นไป จึงเท่ากับเป็นการผนวกหลักการของการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

หลักการและเหตุผลของโครงการบัตรประกันสุขภาพยังคงเป็นเช่นนั้นต่อมา โดยมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนเงื่อนไขการดำเนินงานและสิทธิประโยชน์ของบัตร สุขภาพหลากหลายมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงจุดเริ่มต้นแผนพัฒนาการสาธารณสุข ระยะที่ 6 (2530-2534) ที่ได้เริ่มผนวกหลักการของการประกันภัย โดยการปรับ แนวความคิดตามหลักการและเหตุผลของโครงการบัตรสุขภาพเดิมให้รวมหลักการ ของการเฉลี่ยความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยและการได้รับการรักษาพยาบาล การให้มี หลักประกันยามเจ็บป่วยว่าจะได้รับการรักษาพยาบาลตามสมควร ซึ่งนับได้ว่า บัตรสุขภาพเริ่มแปรสภาพเข้าเป็นบัตรประกันสุขภาพตามหลักการของการ ประกันสุขภาพ ราคาบัตรสุขภาพเริ่มมีฐานะคล้ายกับเบี้ยประกันสุขภาพ โดยที่การ คำนวณราคาบัตรสุขภาพเริ่มคำนึงถึงการสะท้อนต้นทุนและค่าใช้จ่ายตาม ค่าเฉลี่ย ความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยของสมาชิกในชุมชน ขนาดกองทุนคือจำนวนสมาชิกา บัตรสุขภาพในกองทุนหนึ่ง ๆ เริ่มมีบทบาทมากขึ้น เพราะมีผลกระทบต่อ การกระจายความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นตามแนวความคิดของการประกันภัย จนถึงกับมี ความพยายามศึกษาและประมาณขนาดของกองทุนที่เหมาะสม รวมไปถึงการ พิจารณารอบคอบมากขึ้นกับการจัดหาผลประโยชน์และการลงทุนจากเงินกองทุน ให้ได้รับประโยชน์มากขึ้น จนที่สุดได้เปลี่ยนชื่อ "บัตรสุขภาพ" เป็น "บัตรประกัน สุขภาพ"

โดยสรุปแล้ว หลักการและเหตุผลเดิมของโครงการบัตรสุขภาพนั้นมิได้ก่อตั้ง และไม่มีแนวความคิดเกี่ยวกับการประกันสุขภาพตามหลักการประกันภัยเลย วิวัฒนาการของโครงการบัตรสุขภาพในระยะต่อ ๆ มา ได้ผนวกหลักการและ เหตุผลอีกบางอย่างเข้าไปในโครงการบัตรสุขภาพด้วย และในที่สุดกระทรวง สาธารณสุขจึงได้เห็นว่าโครงการบัตรสุขภาพอาจจะพัฒนาเข้าหาหลักการประกัน ภัยและจัดให้เป็นโครงการบัตรประกันสุขภาพโดยสมบูรณ์ได้

ด้วยวัตถุประสงค์และแนวความคิดดังกล่าว บัตรประกันสุขภาพจึงเป็นบัตรที่ แสดงความผูกพันรวมกัน หรือการมีพันธะร่วมกันระหว่างประชาชนผู้ถือบัตร กอง ทุนผู้ออกบัตร และหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ให้บริการสนับสนุนทางด้านสุขภาพ อนามัย ผลการดำเนินงานโครงการบัตรสุขภาพพบว่า ชุมชนสามารถจัดตั้งกอง ทุนบัตรสุขภาพให้มีความเชื่อมโยงกับกองทุนอื่นๆ จึงจัดได้ว่าเป็นการเริ่มต้น แนวทางการประกันสุขภาพได้วิธีหนึ่ง

ทฤษฎี

เนื่องจากบัตรประกันสุขภาพมีอายุ 1 ปี ดังนั้นในการวิเคราะห์หาผลตอบแทน ของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพนั้น จึงต้องแบ่งการศึกษาออกเป็นแต่ละปีงบประมาณ ในที่นี้หมายถึง ผู้ศึกษาจะคำนวณหาผลตอบแทนของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพ ทั้งหมด ประจำปีงบประมาณ 2539, 2540 และ 2541 โดยใช้หลักการทาง คณิตศาสตร์เบื้องต้นมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ผลตอบแทนในเชิงผล ประโยชน์สุทธิ (Net Benefit) และใช้หลักทางการเงินขั้นพื้นฐานมาวิเคราะห์เพิ่ม เดิมอีกบางส่วน คือ อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (B/C Ratio) และวิธีคำนวณ หารมูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value Method) ซึ่งจะได้กล่าวดังต่อไปนี้

- ผลประโยชน์สุทธิ (Net Benefit)
- อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (B/C Ratio)
- วิธีมูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value Method)

1. ผลประโยชน์สุทธิ (Net Benefit)

คือ การหาค่าผลต่างระหว่างผลตอบแทนและต้นทุนทั้งหมดของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพ¹³ โดยในที่นี้เป็นการวิเคราะห์ผลประโยชน์สำหรับผู้ถือบัตรประกันสุขภาพทั้งหมด (มิใช่พิจารณาเฉพาะรายใดรายหนึ่ง) เนื่องจากการมองภาพรวมของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพทุกคนในแต่ละปีงบประมาณ

$$\text{Net Benefit} = \text{Total Benefit} - \text{Total Cost}$$

โดย

Total Benefit หมายถึง ผลตอบแทนของผู้ถือบัตรทุกคน
= ค่ารักษาพยาบาลที่สถานพยาบาลคิดค่าบริการ แต่ไม่ได้เรียกเก็บเงินจากผู้มาใช้สิทธิเข้ารับการรักษาพยาบาลฟรีของผู้มีสิทธิในบัตร โดยต้นทุนของสถานพยาบาลเป็นต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนค่ายา ต้นทุนค่าแพทย์ และค่าใช้จ่ายทางด้านการบริหารโครงการ (Administrative Cost)

Total Cost หมายถึง ต้นทุนของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพ
= รายได้ที่โครงการบัตรประกันสุขภาพได้รับทั้งหมดจากการจำหน่ายบัตรประกันสุขภาพให้แก่ประชาชนที่เข้าข่ายสามารถเข้าร่วมโครงการได้

การคำนวณหาผลตอบแทนโดยวิธี Net Benefit ของผู้ถือบัตรประกันสุขภาพในที่นี้ เป็นการใช้หลักทางคณิตศาสตร์เบื้องต้นมาใช้ในพิจารณา โดยพิจารณาถึงผลประโยชน์สุทธิที่จะได้รับในเชิงมูลค่าเท่านั้น มิได้พิจารณาในแง่มูลค่าที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา หรือไม่ได้พิจารณาถึงผลในเชิงคุณภาพที่ไม่สามารถวัดมูลค่าในรูปตัวเงิน อันอาจจะเป็นทั้งผลทางแง่บวก และแง่ลบ อันได้แก่ ความล่าช้า หรือ

¹³ วิจารณ์ สิลละพัฒน์, "การวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้บริการการแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย", วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2539, หน้า 8-9.

คุณภาพของบริการที่ได้ผู้มาใช้สิทธิในบัตรได้รับจากสถานพยาบาลร่วมโครงการ เนื่องจากโครงการช่วยเหลือประชาชนในรูปแบบของโครงการบัตรประกันสุขภาพ บัตรประกันสังคม โครงการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย ของกรมประชาสงเคราะห์ก็ดี ผู้มาใช้บริการมักจะไม่ได้รับความเป็นธรรม เมื่อมารับบริการเจอกับผู้ป่วยเชิงพาณิชย์ทั่วไป ดังนั้นการศึกษาหาผลตอบแทนในรูปแบบของการหาผลประโยชน์ สุทธิในที่นี้ จึงเป็นการคำนึงถึงเฉพาะการวิเคราะห์เชิงตัวเลขเท่านั้น

2. อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (Benefit:Cost Ratio, B/C Ratio)¹⁴

เป็นการหาอัตราส่วนระหว่างผลตอบแทนต่อต้นทุน 1 หน่วย ของผู้ถือบัตร ประกันสุขภาพ ซึ่งหาก B/C Ratio > 1 จะทำให้ทราบได้ว่า ผู้ถือบัตรประกัน สุขภาพได้รับผลตอบแทนสูงกว่าต้นทุน 500 บาท ที่จ่ายไป และถ้าหากการ คำนวณค่า B/C Ratio < 1 แสดงว่า ผู้ถือบัตรประกันสุขภาพได้รับผลตอบแทน ต่ำกว่าต้นทุน 500 บาท ที่จ่ายไป

$$B/C \text{ Ratio} = \text{Total Benefit} / \text{Total Cost}$$

การคำนวณหาอัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนในที่นี้ เป็นหลักทางการเงิน เบื้องต้น เพื่อจะดูสัดส่วนโดยเฉลี่ยระหว่างผลตอบแทนและต้นทุนของผู้ถือบัตร ประกันสุขภาพ ในแต่ละปีงบประมาณ โดยมี ราคาบัตรประกันสุขภาพ เป็นฐานใน การพิจารณา คือ บัตรราคา 500 บาท หาก B/C Ratio > 1 แสดงให้ทราบได้ว่า ในแต่ละปีงบประมาณนั้น ๑ ให้ผลตอบแทนในเป็นมูลค่า มากกว่า 500 บาท แต่ หากในทางตรงกันข้าม B/C Ratio < 1 แสดงให้เห็นว่าในแต่ละปีงบประมาณนั้น ผู้มีสิทธิในบัตรไปใช้สิทธิตามบัตร คิดเป็นมูลค่าแล้ว ต่ำกว่ามูลค่า 500 บาท

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

3. วิธีมูลค่างบปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value Method)

เนื่องจากระยะเวลาในการศึกษา คือ ปีงบประมาณ 2539 – 2541 แต่บัตราอายุเพียง 1 ปี ดังนั้นในการคำนวณหาอัตราผลตอบแทน ผู้ศึกษาได้ใช้วิธี Present Value Method.¹⁵ ในการคำนวณหาอัตราผลตอบแทน (Rate of Return) สำหรับผู้ถือบัตรประกันสุขภาพทั้งหมดในแต่ละปีงบประมาณ

โดยใช้แนวความคิดที่ว่า หากผู้ซื้อบัตรตอนต้นปี (เทียบได้กับกระแสเงินสดออกของผู้ซื้อบัตรตอนต้นปี) เพื่อจะได้มีสิทธิใช้บัตรประกันสุขภาพได้ตลอดทั้งปี (เทียบได้กับกระแสเงินสดเข้าตอนปลายปี) และเมื่อมาคำนวณมูลค่างบปัจจุบันของกระแสเงินสดเข้าปลายปีเทียบย้อนกลับมาตอนต้นปี แล้วนำมาเทียบเป็นอัตราส่วนกับกระแสเงินสดออกต้นปี แล้ว จะทำให้สามารถประมาณค่าผลตอบแทนในเชิงมูลค่างบปัจจุบันสุทธิในแต่ละปีงบประมาณได้

$$\text{Present Value} = \text{Future Value} / (1 + R)^n$$

โดยกำหนดให้

Present Value = Total Cost หรือต้นทุนการซื้อบัตรในต้นปี

Future Value = Total Benefit ผลประโยชน์ที่จะได้รับในปลายปี(ตัวเงิน)

R = อัตราผลตอบแทนแต่ละปีงบประมาณ

n = จำนวนปี ซึ่งในที่นี้ n = 1 ปี

อัตราผลตอบแทนที่ได้รับนี้ จะทำให้สามารถทราบได้ว่า ในแต่ละปีงบประมาณ ผู้ถือบัตรจะได้รับอัตราผลตอบแทน(%)มากน้อย เพียงใด

¹⁵สังวร ปัญญาติลก และคณะ, การเงินธุรกิจ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 36.

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับบัตรประกันสุขภาพในประเทศไทย พบว่า มีการศึกษามากมาย ซึ่งในที่นี้จะเลือกเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในหัวข้อต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ค่ารักษาพยาบาล

รณภพ เอื้อพันธเศรษฐ¹⁶ ได้วิเคราะห์ค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยประกันสังคมของโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ปี 2539 เพื่อทราบค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยนอก และผู้ป่วยใน และจากการศึกษาพบว่า ค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยประกันสังคมตลอดปี 2539 เท่ากับ 19,893,719 บาท เป็นค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยนอก 8,281,972 (41.63%) เป็นค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยใน 11,611,747 (58.37%) ค่าใช้จ่ายด้านยาของผู้ป่วยนอก คิดเป็น 81.53% ของค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยนอก ผู้ป่วยในมีค่าใช้จ่ายด้านยา คิดเป็น 31.22% ค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยนอกเฉลี่ยต่อครั้ง เท่ากับ 247.25 บาท/ครั้ง มีผู้มาใช้บริการเท่ากับ 33,496 ครั้ง

วีระวรรณ สีละพัฒน์¹⁷ ได้ทำการวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้บริการการแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ปีงบประมาณ 2538 วิเคราะห์ต้นทุนโดยวิธีกระจายต้นทุนทางตรง (Direct Allocation) ผลการวิเคราะห์พบว่า ต้นทุนต่อหน่วยบริการการแพทย์แผนไทย เท่ากับ 91.46 บาทต่อครั้ง ต้นทุนทั้งหมดของบริการการแพทย์แผนไทย เท่ากับ 334,666.16 บาท ซึ่งประกอบด้วย ต้นทุนค่าแรง 263,075.36 บาท ต้นทุนค่าวัสดุ 35,587.84 บาท ต้นทุนค่าลงทุน 36,002.96 บาท คิดเป็นสัดส่วนระหว่างต้นทุนค่าแรง : ต้นทุนค่าลงทุน : ต้นทุนค่าวัสดุ เท่ากับ 7.39 : 1.01 : 1

¹⁶รณภพ เอื้อพันธเศรษฐ, "การวิเคราะห์ค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยประกันสังคมของโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2539", วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2541, หน้า 30.

¹⁷วีระวรรณ สีละพัฒน์, "การวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้บริการการแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย", หน้า 19.

2. การดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพ

สัมฤทธิ์ ศรีธำรงสวัสดิ์¹⁸ ศึกษาการดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพของจังหวัดสุพรรณบุรี ปี 2538 โดยศึกษาเกี่ยวกับความครอบคลุมการขยายบัตรประกันสุขภาพ การใช้บริการค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย จำนวน 67 จังหวัด พบว่า การจำหน่ายบัตรมีความครอบคลุมประชากรถึงร้อยละ 7.85 โดยจังหวัดใหญ่ดำเนินการได้ร้อยละ 10 การใช้บริการผู้ป่วยนอกเฉลี่ย 2.04 ครั้งต่อคน ซึ่งจังหวัดสุพรรณบุรีมีอัตราการให้บริการต่ำกว่า 1 ครั้งต่อคนปี อัตราการให้บริการผู้ป่วยในเฉลี่ย 0.09 ครั้ง/คน/ปี วันนอนเฉลี่ย 4.33 วันต่อครั้ง สัดส่วนการให้บริการที่ รพช. และ รพศ./รพท. เท่ากับ 53.5 และ 46.5% ค่าใช้จ่ายทางการแพทย์เท่ากับ 1,523 บาท/บัตร โดยในจังหวัดสุพรรณบุรีมีค่าใช้จ่ายต่ำกว่า 500 บาท/บัตร ลักษณะการเจ็บป่วยส่วนใหญ่สมาชิกจะเป็นโรคเรื้อรัง

ศักดิ์ชัย กาญจนวัฒนา และคณะ¹⁹ ศึกษาการดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพ จังหวัดสระบุรี ปี 2537 พบว่า การจำหน่ายบัตรประกันสุขภาพจังหวัดสระบุรี สร้างหลักประกันสุขภาพให้กับประชาชน ร้อยละ 11.85 อัตราการให้บริการผู้ป่วยนอก พบว่า ที่ระดับสถานีอนามัยสูงสุด ร้อยละ 132.54 ค่าใช้จ่ายผู้ป่วยนอกต่อครั้ง พบว่า ค่าใช้จ่ายสูงสุดที่สถานบริการต่างกองทุน เท่ากับ 836.51 บาทต่อครั้ง ส่วนค่าใช้จ่ายผู้ป่วยในต่อวัน พบว่า ค่าใช้จ่ายสูงสุดที่สถานบริการต่างกองทุนเช่นกัน เท่ากับ 663.02 บาทต่อวัน

¹⁸ สัมฤทธิ์ ศรีธำรงสวัสดิ์, "การดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพของจังหวัดสุพรรณบุรี ปี 2538", วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2539, หน้า 35.

¹⁹ ศักดิ์ชัย กาญจนวัฒนา และคณะ, "การดำเนินงานโครงการบัตรประกันสุขภาพ จังหวัดสระบุรี ปี 2537", วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2537, หน้า 27.

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการบัตรประกันสุขภาพ

วรลักษณ์ หิมะกลัส²⁰ ได้ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ 2 โดยเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบ Stratified Random Sampling จากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มครัวเรือนที่ถือบัตรประกันสุขภาพในช่วงเดือนตุลาคม 2540 ถึงเดือนกันยายน 2541 จำนวน 200 ครัวเรือน และกลุ่มครัวเรือนที่ไม่ได้ถือบัตร จำนวน 200 ครัวเรือน การศึกษาได้ใช้กลุ่มครัวเรือนเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากมีสัดส่วนของครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพมากที่สุด ในจังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าระหว่างกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มข้างต้น กลุ่มที่มีบัตรประกันสุขภาพจะมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนหลายคนมีรายได้ต่อปีต่ำ และมีค่ารักษาพยาบาลต่อปีต่ำกว่า และเมื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ โดยใช้การประมาณค่าด้วยวิธี Logit Model ซึ่งใช้ประมาณค่าแบบวิธีภาวะความน่าจะเป็นสูงสุด (Maximum Likelihood Estimate) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพ คือ ปัจจัยทางด้านสังคม จิตวิทยา และด้านสวัสดิการรักษายาพยาบาลต่าง ๆ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการประกัน

ชรินทร์ ห่วงมิตร²¹ ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพของเกษตรกร ตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ โดยการออกแบบสอบถาม กลุ่มผู้ซื้อบัตรสุขภาพ และกลุ่มไม่ซื้อบัตรสุขภาพ จำนวนกลุ่มละ 112 ตัวอย่าง ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มที่ซื้อบัตรสุขภาพกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยร้อยละ 50.0 กับเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลลาดยาวร้อยละ 25.9 กับอาสาสมัครสาธารณสุขร้อยละ 17.9 และซื้อจากผู้นำชุมชน ร้อยละ 6.2 เหตุผลที่ซื้อ คือ เมื่อเจ็บป่วยแล้วไม่เสียเงินมากร้อยละ 48.2 เจ้าหน้าที่แนะนำให้ซื้อ ร้อยละ 31.3 มีโรคประจำตัวร้อยละ 16.0 มีสมาชิกในครอบครัวมาร้อยละ 3.6 และเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นร้อยละ 0.8 กลุ่มที่ไม่ซื้อบัตรสุขภาพ เนื่องจากมีบัตรรักษาพยาบาลฟรี

²⁰วรลักษณ์ หิมะกลัส, "ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการบัตรประกันสุขภาพ", วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2542, หน้า 31.

²¹ชรินทร์ ห่วงมิตร, "ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพของเกษตรกร ตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์", วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2539, หน้า 26.

อย่างอื่น ร้อยละ 64.3 ไม่ค่อยเจ็บป่วยร้อยละ 20.5 ไม่อยากซื้อร้อยละ 8.9 และไม่มีเงินร้อยละ 6.3

สุรัตน์ สีนะศิริมากุล และคณะ²² ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประกันสุขภาพจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงเวลาการศึกษาเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-เดือนมิถุนายน 2541 รวมระยะเวลา 45 วัน โดยการออกแบบสอบถามและทดสอบความเชื่อถือด้วยวิธี Test-retest โดยใช้การสำรวจตัดขวาง ในเขตพื้นที่ทำการสุ่มสำรวจจำนวน 7 อำเภอ 8 หน่วยงาน พบว่า การมีโรคเจ็บป่วยเรื้อรังของประชาชนไม่ได้มีอิทธิพลให้เกิดการซื้อบัตรประกันสุขภาพ แต่ความพึงพอใจต่อบริการที่ประชาชนได้รับจากโรงพยาบาลและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์เรื่องบัตรประกันสุขภาพมีความสัมพันธ์โดยตรงต่อการตัดสินใจซื้อบัตร

ประเสริฐ วันดี²³ ได้ศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานโครงการประกันสุขภาพอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย โดยศึกษาในปี พ.ศ. 2538 ผลการศึกษาพบความครอบคลุมของโครงการบัตรประกันสุขภาพ เท่ากับร้อยละ 24.48 ของครัวเรือน และร้อยละ 17.73 ของประชากร อัตราการใช้บริการทางการแพทย์ประเภทผู้ป่วยนอก ในระดับสถานีนามัย เท่ากับ 1.98 ครั้ง/คน/ปี โรงพยาบาลชุมชน 1.10 ครั้ง/คน/ปี โรงพยาบาลศูนย์ 0.02 ครั้ง/คน/ปี ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของผู้ป่วยนอกในระดับสถานีนามัย เท่ากับ 50.43 บาท/ครั้ง โรงพยาบาลชุมชน 74.56 บาท/ครั้ง และโรงพยาบาลศูนย์ 404.64 บาท/ครั้ง ตามลำดับ

²² สุรัตน์ สีนะศิริมากุล และคณะ, "ปัจจัยที่มีผลต่อการประกันสุขภาพโดยสมัครใจ กรณีศึกษาบัตรประกันสุขภาพจังหวัดเชียงใหม่", วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาลัยเขตลำพูน 2541, หน้า 32.

²³ ประเสริฐ วันดี, "สถานการณ์การดำเนินงานโครงการประกันสุขภาพโดยสมัครใจอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย", วิทยานิพนธ์สาธาณสุขศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2539, หน้า 40.